

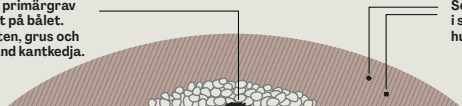
Järnålderns storhögar

Gravskicket att lägga de döda under en stor hög har förekommit åtminstone sedan sen stenålder eller tidig bronsålder. Fram till bronsåldern lades de döda under stora stenmassor, ibland täckta av jord. När gravskicket återkom till Norden för nära 2 000 år sedan lades de döda under mindre rösen som täcktes av jordmassor. Det vanliga var att den döda brändes på bål och högen restes på platsen.

AV JOHAN JARNSTAD OCH MATS KARLSSON

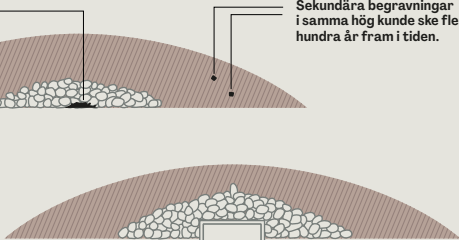
PRIMÄRGRAV

Kärröse med primärgrav byggdes direkt på bålet. På det lades sten, grus och jord, samt ibland kantkedja.

SEKUNDÄRGRAVAR

Sekundära begravningar i samma hög kunde ske flera hundra år fram i tiden.

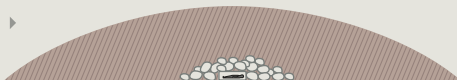
SKELETTGRAV

Ibland förekom skelettgravar med en träkammar underst, men det var inte det vanliga.

SKELETTGRAVAR I EKKISTOR

Undre äldre bronsålder förekom gravskicket framför allt i södra Skandinavien. Längre norrut och på Gotland täcktes rösen i allmänhet inte med jord. Högar placerades högt, ofta vid kusterna.

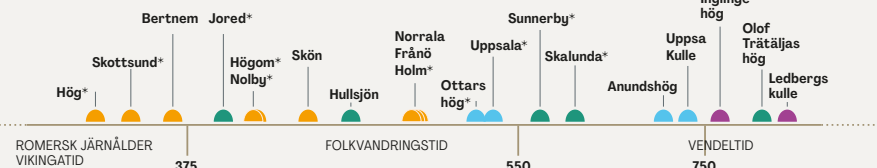
MINDRE STENSÄTTNINGAR

Under yngre bronsåldern och äldre järnåldern (cirka 1 000 f.Kr.–300 e.Kr.) upphörde storhögar. I stället begravdes de döda under mindre stensättningar, oavsett status. Under mellersta järnåldern kom storhögar tillbaka, och byggdes vid kommunikationsleder.

Några tidiga och välkända storhögar

▲ NORR ▲ VÄST ▲ MÅLARDALEN ▲ SYDVÄST * DATERAD

Så utvecklades järnproduktionen

Järn producerades i Jämtland i liten skala från 200-talet f.Kr., blev mer storskaliga under 400–500-talen e.Kr. och minskade kraftigt från 600-talet. Det rörde sig om myr- och sjömalms kring Storsjön med tyngdpunkt i sjöns nordvästra ände och längs västra sidan.

I Hälsingland och Gästrikland – liksom i norra Norrland – förekom småskalig järnproduktion från tiden kring Kristi födelse. Den fick ett uppsving på 800-talet, då svearna i Mälardalen utvidgade sin intressesfär norrut och tog mer direkt kontroll över produktion och transporter.

Folkvandringstidens järnproduktion i Dalarna och Bergslagen tycks ha kontrollerats från Västeråstrakten, där socknen Badelunda var en rik centralbygd. Sannolikt togs kontrollen över av de sveahärskare som från 550-talet anlade kungshögarna och monumentaliserade Gamla Uppsala.

Ett gravfynd i både Högom och Hög är spadformiga ämnesjärn, den råvara som man sålde bland annat till svearna i Mälardalen. Exempelvis har de hittats på handelsplatsen Helgö i Mälaren, men inte i gravar utan i en smedja. I allmänhet hittas ämnesjärnen nedlagda som offer i gränzoner, som mellan by och skog, längs vägar eller vid vatten och våtmarker. Ämnesjärnen i Norge har en annan form, mer som en stång, och dateras ofta till folkvandringstid. Äldre dateringar finns men har ifrågasatts.

Högar härstammar från Centraleuropa

Gravskicket med storhögar kom från Centraleuropa i äldre bronsålder. Även där fanns en metallkoppling. Den så kallade Uneticekulturen i dagens Tjeckien hade för cirka 4 000 år sedan kontroll över handeln med bronsens metaller koppar och tenn.

När de började visa upp sin rikedom med stora högar uppstod höggravskulturen, som spred sig över Europa upp till Danmark och Skåne. Längre norrut lades de döda i rösen utan jord. Under yngre bronsåldern övergick man i Norden till flata gravar med blygsammare stensättningar. Även om klasskillnaderna bestod uttrycktes inte det i gravskicket.

Först 1 000 år senare återkom storhögar, något efter Kristi födelse. Gemene man begravdes också i högar eller rösen, både på brons- och järnåldern, men av betydligt mindre format. Gravskicket kulminerade på vendel- och vikingatid, för att dö ut med kristendomens inträde.

